Conditii geografice, istorice, social-economice - STUDIU INTRODUCTIV

DR. MONICA BUDIS,

Cercetator la Institutul de Etnografie si Folclor „I.C.Brailoiu" al Academiei Romane, Bucuresti

Raspanditi in intreaga Peninsula Balcanica si transbalcanica, incepand din imediata vecinatate a Dunarii, din zonele: Timoc (bulgaresc si iugoslav), Lom, Oreahova, Nicopole, Plevna, Vrata, ajungand pana spre Cadrilater, la Tolbuhin si Sofia, in Muntii Rodopi, in Voivodina, in Serbia si Croatia, in Muntenegru, in Macedonia, Albania, de-a lungul coastei Adriaticii pana in nordul Dalmatiei, in muntii Pind, in insulele ionice, in nordul Greciei, in Epir, Thesalia, in Peninsula Istria si chiar in Turcia europeana, reprezentantii **romanitatii balcanice** sau
orientale
, cum au fost numiti de diversii specialisti, au trait si traiesc in comunitati, mai mult sau mai putin numeroase.

Aceasta romanitate "a apropiat si apropie si azi populatiile din aceasta parte a sud - estului european, iar pe de alta parte, a pastrat pana in zilele noastre, farame de romanitate risipite in Balcani. Romanitatea orientala, in sensul geografic si etnic larg, s-a format incet si a durat mult ca proces de transmitere si adoptare a limbii latine de catre populatia autohtona, cat si de asimilare a bunurilor de civilizatie materiala si spirituala romana de catre localnici. La venirea slavilor nucleul etnicitatii romanice a poporului roman, al etnitatii sale, se constituise. Limba romana cu structura ei romanica era formata" [1] . Catre sfarsitul secolului al VI-lea e.n., la

587, in izvoarele bizantine (Teofanes) sunt mentionate primele cuvinte considerate romanesti "torna, torna fratre". Toti acesti locuitori "vorbesc idiomuri romanice care deriva direct din limba latina estica si sunt purtatorii unei culturi populare traditionale specifice, cu radacini in fondul autohton paleobalcanic" [2] .

Din cauza numarului mare al acestor traitori sud-dunareni, vorbitori de idiomuri romanice, foarte asemanatoare in multe cazuri, chiar identice cu limba utilizata in nordul Dunarii, ei au format asa-numitele: *Romanii populare* sau *Valahii*. Sunt semnalate: Valahia Mare – in Thesalia; Valahia de Sus – in Epir; Valahia Mica – in Etolia, Acarnania, Dorida, Locrida; Valahia Batrana in Bosnia; Valahia Alba, Valahia Rodopi; Valahia Tracica – in Moesia (Bulgaria, Serbia); Valahia Sirmium, pe raul Sava [3] . Nicolae Iorga este "printre primii istorici romani care a sesizat importanta acestor aspecte comune si care a prezentat un evantai de argumente, extrase din sursele istorice" [4] , aratand ca Romaniile populare "devin fragmente sau insule de latinitate si de civilizatie romana veche, in fata valurilor succesive de migratie a barbarilor" [5] . Romaniile populare erau forme de organizare politica si militara a populatiei romanice de la periferia Imperiului roman, din care fusese retrasa armata si administratia romana. Dupa raspandirea crestinismului, in cadrul Romaniilor populare functia de conducere a revenit, de regula, preotilor sau episcopilor, asa cum a fost cazul Sf. Severin in Noricum, a carui viata (scrisa de Eugippius) i-a sugerat lui N. Iorga teoria Romaniilor populare, ca principal factor al continuitatii romanice" [6] .

In izvoarele bizantine si slave locuitorii acestor arealuri sunt cunoscuti sub numele generic de **vlahi** sau **valahi.** Notiune controversata, "trebuie subliniat in primul rand, ca acest cuvant reflecta, in sine, continuitatea de receptare prin scris, a unei traditii legate de romanitatea valahilor din nordul Dunarii. In al doilea rand, termenul valah, precum si alte forme ca *morovalah* sau *morlac* raman in constiinta populatiilor din zona balcanica ca insemnand, in special, elementul roman *(l'élément romain)* . In al treilea rand, valah incepe sa semnifice, de-a lungul timpului, o *etnie de origine romana,* alta decat cea a altor populatii romane din Balcani, cum sunt: macedoromanii, meglenoromanii si istroromanii. In sfarsit, cuvantul valah inseamna specificitatea etnica si nu modul de viata sau o anumita categorie profesionala, identificata uneori acestei populatii"

Incercand sa raspundem, poate partial, dezideratului acestor doi autori, dar si dintr-un interes profesional pe care ni l-a trezit minoritatea romaneasca din nordul si nord-vestul Bulgariei, volumul de fata aduce in atentia publicului un fragment concret si inedit din viata cotidiana a unei mici parti a acestei romanitati balcanice sau orientale. Este vorba despre **comunitatea romaneasca de pe valea Timocului bulgaresc si de cea de pe valea Dunarii.**

In *Dictionarul explicativ al limbii romane (DEX)*

La aceasta definitie, adaugam ideea ca, printre caracterele definitorii ale unei comunitati, poate fi mentionata unitatea teritorial-administrativa, locuitorii ei fiind strans legati prin unitatea lingvistica, etnofolclorica, spirituala, dar si prin mentalitate. Desigur, factorii geografici, de dezvoltare istorica, social-economica, similari dintr-un anumit areal, au o importanta determinanta in caracterizarea unei comunitati. Aceste criterii aplicate teritoriului cuprins intre Dunare, Timoc si Vidin, intre Vidin-Ruse, ne indreptatesc sa o definim ca pe "o comunitate vorbitoare de limba romana, o oaza de romanitate orientala in mijlocul unei mase slave" [10] . Si cum ar putea fi considerata altfel decat comunitate, cand este vorba de un numar de peste 30 de sate, situate numai in zona Vidin si de inca aproximativ 20 de localitati compact romanesti, aflate pe valea Dunarii, de la Vidin la Ruse? Romanii din aceste regiuni formeaza o colectivitate aparte:

a) in marea masa slava in interiorul careia traiesc;

b) in marea masa a celorlalti romani, din Peninsula Balcanica, din Bulgaria si Bosnia pana in Macedonia, Albania si Grecia. Cat priveste imaginea despre ei insisi, trebuie subliniat faptul ca *toti locuitorii celor doua arealuri au constiinta unei entitati deosebite, "a dublei apartenente* : din punct de vedere teritorial si administrativ stiu ca fac parte din Bulgaria, dar din punct de vedere spiritual si etnic, se simt legati prin fire invizibile de romanii din stanga Dunarii. Intrebati ce sunt, ei raspund fara echivoc, ca sunt **romani (rumani),**
in ciuda faptului ca sunt recenzati ca bulgari"
[11]
. Limba romana este considerata ca limba materna, iar bulgara– limba invatata la scoala.

Intre populatiile din aceste regiuni si cele romanice din restul Peninsulei Balcanice exista *similitudini si diferente.* Printre *asemanari* pot fi mentionate:

– limba comuna, chiar daca, in Peninsula Balcanica ea se divide in trei dialecte, oarecum distincte: aroman (macedoroman), meglenoroman, istroroman;

– lupta pentru mentinerea identitatii, in pofida tuturor vicisitudinilor istorice, a tendintelor de slavizare (bulgarizare, sarbizare), grecizare;

– notiunea generica de *vlahi* data populatiilor vorbitoare de limba (idiomuri) latina, de catre izvoarele medievale, in special slave si germane;

– in interiorul Imperiului otoman, toate populatiile vlahe, balcanice si cisbalcanice aveau autonomie interna, cu cneji alesi de ei si confirmati de Poarta. Acesti cneji isi exercitau functia de lideri administrativi, economici, justitiari, pe un teritoriu bine delimitat, compus dintr-un catun sau mai multe. In toate problemele pe care le aveau de rezolvat, aplicau *jus valahicum* – legea valaha. In schimbul acestor privilegii, vlahii aveau obligatii militare, de paza si asigurare a securitatii granitelor, a zonelor montane si chiar a locuitorilor in fata bandelor de hoti si de haiduci.

Dintre *deosebiri*, cea mai frapanta ni se pare lipsa, aproape totala, a izvoarelor bibliografice. Daca vlahii din Peninsula Balcanica, in general, au atras interesul multor oameni de stiinta, ei fiind consemnati in hartile intocmite in secolele al XVII-lea-al XVIII-lea, in opera multor calatori straini: Felix Kanitz, Gustav Weigand si mai ales in scrierile multor istorici, lingvisti, folcloristi din secolul al XIX-lea-al XX-lea, informatiile bibliografice despre romanii din nordul si nord-vestul Bulgariei sunt extrem de sumare, de cele mai multe ori, romanii (vlahii) din acest areal fiind amintiti, absolut incidental, in unele din aceste lucrari, de anvergura mai mare sau mai mica. Date disparate avem din relatarile unor calatori straini sau intelectuali, care au publicat in perioada 1934-1943, in revista *Timoc*; ele confirma exactitatea si autenticitatea informatiilor culese de la subiectii anchetati pe teren de catre autoarea acestui volum. Chiar intr-o lucrare recenta, Adina Berciu Draghicescu [12] analizeaza amanuntit invatamantul si ambientul cultural din fostul Imperiu otoman, relatarile despre aceasta importanta minoritate romaneasca din zonele Vidin, valea Dunarii, fiind extrem de sumare. Un numar al revistei

Balgarska Etnologia
[13]
a fost consacrat, totusi, unor probleme ale vlahilor din Bulgaria (nu numai din zona care ne intereseaza in acest demers). Este o motivatie in plus pentru care propunem cartea de fata, cu atat mai mult cu cat ea se bazeaza, in cea mai mare parte, pe imaginea pe care acestia o au despre ei insisi si pe reflectarea derularii evenimentelor istorice, social-economice in propria mentalitate.

Consideram ca deosebirea cea mai importanta consta in modul de viata, printre altele, in ocupatiile principale ale locuitorilor: daca grupele de romani (aromani, megleno sau istroromani) din Peninsula Balcanica se ocupau indeosebi, cu cresterea animalelor, cu comertul si nu de putine ori cu transhumanta, *timocenii au fost inca de la inceput agricultori sedentari*. In timpul Imperiului otoman, au primit documente care le atesta dreptul de proprietate asupra pamanturilor date de turci, aservirea otomana fiind mai blanda si neavand consecintele semnalate in alte regiuni.

Deosebirea dintre timoceni si cei din restul Peninsulei Balcanice se bazeaza si pe relatiile, poate cele mai stranse, pe care riveranii Dunarii le-au avut cu fratii lor de limba, neam si obiceiuri din stanga Dunarii. Aceste relatii s-au perpetuat din cele mai vechi timpuri pana in prezent, Dunarea neconstituind niciodata o bariera intre populatiile de pe ambele maluri.

O alta diferenta notabila este aceea ca incepand cu sfarsitul secolului al XIX-lea si chiar in secolul al XX-lea, vlahii din unele zone ale Peninsulei Balcanice si chiar din Turcia aveau scoli si slujbe religioase in limba materna, timocenii (bulgari si sarbi), cu rare exceptii, nebeneficiind de asa ceva. Este drept ca in perioada 1933/1934-1948, la Sofia a functionat un liceu romanesc, dar absolventii nu puteau urma "studii universitare la Sofia, deoarece diploma liceului romanesc nu este echivalenta diplomelor de la liceele bulgaresti" [14] . Activitatea liceului a fost reluata numai partial si aceasta abia dupa 50 de ani de comunism (1999).

Cat priveste **asezarea geografica,** localitatile timocene si cele de pe malul drept al Dunarii se bucura de conditii deosebit de prielnice: apa pentru pescuit, fertila lunca a Dunarii si a Timocului, care ofera locuitorilor posibilitati multiple de practicare a agriculturii si de crestere animalelor. Generozitatea solului a facut ca teritoriul din cotul Dunarii, in care se afla satele de valeni, sa fie numit *Cornul de Aur*. Dealurile domoale, cu paduri numeroase (in trecut) au favorizat practicarea pomiculturii, a viticulturii, a silviculturii si a diverselor meserii.

Cunoasterea, chiar si partiala, a unor **coordonate protoistorice si istorice,** va facilita intelegerea prezentei si a perenitatii populatiilor romanesti din arealul in discutie. Astfel, teritoriile din nordul si din sudul Dunarii au fost populate inca din neolitic, aici dezvoltandu-se cultura Starcevo-Cris, locuirea fiind continuata in epoca bronzului tracic (culturile: Garla Mare, Verbicioara) si hallstattiana [15]. Tracii, "unul din cele mai mari neamuri ale antichitatii" s-au asezat in Europa pe la 1800-1500 inainte de Christos. "Cu ei incepe in regiunile de la Dunarea de jos, epoca bronzului, ei adica sunt cei dintai, care introduc lucrarea metalelor in aceste parti" Intinzandu-se pana la Vistula si in Ucraina, "ei locuiau in toata Romania de azi si dincolo de Dunare, in Bulgaria pana in Macedonia, in regiunea raului Marita, regiune care si azi se numeste Tracia; si peste Bosfor aveau insemnate asezari in Asia Mica" [16]. In jurul anilor 70 i. Chr "ridicat pe traditia social politica anterioara si consolidat prin aducerea sub ascultarea sa a cetatilor grecesti de la Marea Neagra si prin inlaturarea pericolului celtic, regatul lui Burebista cuprindea intreaga lume traco-geto-daca, de la Muntii Haemus (Balcani) pana la Carpatii Padurosi, de la Tyras (Nistru) pana la Tisa. Stapan pe ambele maluri ale Dunarii, considerat in epoca sa ca <cel dintai si cel mai mare dintre regii din Tracia>, Burebista a fost una din cele mai importante personalitati ale antichitatii " [17].

In secolele al II-lea-al III-lea este semnalata "o masa compacta de populatie romana pe ambele maluri ale Dunarii, cuprinzand Dacia, cele doua Moesii, adica Dobrogea, Bulgaria pana la Balcani si Serbia cu o patrundere mai adanca spre sud a elementului roman pe vaile Timocului si Moravei ... *Din romanitatea orientala s-a nascut un singur popor, poporul roman*. Noi romanii nu suntem numai urmasii romanilor din Dacia, ci a intregii romanitati orientale ... Limba romana s-a constituit din limba latina vorbita de colonisti si de tracii romanizati, ... asadar, din dialectul limbii latine vulgare, vorbit pe ambele maluri ale Dunarii de jos" [18]. Existenta latinitatii este atestata de resturile cetatii de la Arciar (Ratiare); de la Dorticum, in apropierea satului Varfu; a unui castru roman cu o lungime de 160 m si cu o latime de 35 m, chiar pe limba de pamant dintre Timoc si Dunare, la Racovita (actualul Cudelin). Pe la Bregova trecea o retea de sosele si poduri romane. Pod roman a existat si in actualul sat Fundeni. Asezari sau castre romane au fost si la Oescus (Nicopol), Novae (Svistov), Durostorum (Silistra). Vidinul se afla pe locul vechiului stabiliment roman Bononia.

Chiar si dupa asezarea slavilor, la nordul si la sudul Dunarii pana in Peninsula

Balcanica, partea de nord si nord-vest a Peninsulei Balcanice, valea Dunarii si a Moravei "pastrase o importanta populatie de limba latina ..., chiar in armata bizantina erau osteni care aveau limba latina ca limba materna" [19] . Dupa impartirea Imperiului bizantin, Bizantul (Constantinopolul) s-a grecizat insa foarte repede.

Referitor la *prezenta romanilor pe valea Timocului,* afirmatia reputatului om de stiinta este cat se poate de categorica. "Romanii pe care ii gasim azi pe valea Timocului, nu sunt urmasii colonistilor romani din sudul Dunarii cari au fost impinsi spre Macedonia, ci sunt veniti in vremuri mai noi din Oltenia si Banat" [20]

. Exista, bineinteles, multe personalitati care argumenteaza ca procesul de etnogeneza a poporului roman a avut loc pe ambele maluri ale Dunarii. Pornind de la cronicarii secolelor al XVII-lea-al XVIII-lea, continuand cu Dimitrie Cantemir, Scoala Ardeleana, operele istoricilor, lingvistilor, folcloristilor din secolele al XIX-lea-al XX-lea, aproape toate la unison, demonstreaza unitatea teritoriala, de limba, de traditii folclorice a romanilor din nordul si sudul Dunarii. Dintre istorici ii amintim pe A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, Dimitrie Onciu; dintre lingvisti pe C.A. Rosetti etc. Chiar si Petre P.Panaitescu, contrar tezei sale ca timocenii au venit ulterior din Oltenia si Banat, conchide ca "locul de formare a neamului romanesc este valea Dunarii de pe ambele maluri ale acestui fluviu, Dacia traiana toata, precum si cele doua Moesii (Bulgaria si Serbia)... Romanii au trait nu numai in munti, dar si in sesul dunarean, caci altfel nu ar fi putut fi in contact cu romanii din sudul Dunarii" [21]

; numele fluviului este considerat de catre autor ca avand sorginte tracica (Dunaris).

In absenta unor argumente solide, referitoare strict la arealul in discutie, este greu de adoptat o pozitie transanta privind plasarea exacta in timp a populatiei din valea Timocului bulgaresc. Daca ei au fost acolo de la inceputurile formarii poporului roman sau au aparut mai tarziu si cand, este greu de spus. Nu putem fi insa de acord cu ipotezele unor specialisti care vorbesc despre existenta elementului romanesc de pe valea Timocului abia in secolele al XVII-lea-al XVIII-lea si chiar al XIX–lea [22] , realitatile istorice infirmand aceste fapte. Oricum, continuitate a existat pe aceste meleaguri, iar *relatiile nord/sud dunarene si invers au fost permanente*

.

O dovada a vechimii romanilor (vlahilor) din Peninsula Balcanica, in general, este faptul ca ei sunt mentionati in scrierile medievale timpurii. Se pare ca pentru prima data, termenii *Valahia, valah* sunt atestati intr-o lucrare literara slava din secolul al IX-lea, referitoare la viata lui Metodiu, in acea perioada insemnand de fapt, *Italia, italieni* [23]

. Cuvantul se propaga cu repeziciune in intreaga Peninsula Balcanica, fiind adoptat de bizantini, de greci. Chiar ungurii si nemtii numesc aceasta populatie
olah.

In secolul al XI-lea vlahii sunt amintiti de scriitorul si generalul bizantin Kekaumenos, care remarca apropierea dintre limba vorbita in Peninsula Balcanica si cea utilizata in Dacia lui Decebal [24] . Se cuvine sa amintim unele evenimente istorice.

N.A. Constantinescu releva o serie de relatii romano-bulgare pentru secolele al VIII-lea, al X-lea, mentionand ca "Vidinul a fost un vestit centru economic, militar, politic si ortodox, resedinta unui ducat romano-slav al Timotianilor si Guduscanilor in secolul al-VIII-al IX-lea" [25] . In secolul al IX-lea, Crum "incercand sa ia in stapanire regiunea timoceana, intampina rezistenta populatiei timocene, care trimite o delegatie lui Ludovic Piosul ***(n. n. rege al Ungariei)***
la Aix la Chapelle, cerand integrarea acestei regiuni romanesti in Imperiul Carolingian"
[26]
. Din zona Vidinului "a pornit ducele Glad cu ostile lui la inceputul secolului al X-lea". Vidinul este si "scaunul unei episcopii active, de unde radiaza ortodoxia spre Ungaria, in jurul anului 1000, cand Ochtum, nepotul lui Glad primi botezul acolo. Unit la Taratul romano-bulgar al Sismanizilor, in secolul al X-lea, Vidinul era cea mai puternica cetate a patrulaterului: Sofia, Nis, Belgrad, Vidin, pe care Vasile al II-lea n-a izbutit a-l supune decat in urma cuceririi Vidinului. Importanta acestuia ca o cetate de rangul intai se vede din lunga lui rezistenta, caci el nu cazu decat in 1002, dupa 8 luni de asediu, in a patra expeditie indreptata asupra lui de ostile bizantine"
[27]
. Astfel, pe vremea lui Vasile al II-lea, Timocul trece sub stapanirea politica a Bizantului, sub care ramane pana la revolta romanilor si bulgarilor (1185-1189) impotriva Bizantului. Considerati de origine valaha (erau capeteniile pastorilor vlahi din Muntii Haemus – Balcani), fratii Asan si Petru erau conducatorii rascoalei, in urma careia a luat nastere un puternic principat, care cuprindea vechile teritorii bizantine situate intre Dunare si Balcani, precum si cea mai mare parte a Traciei si care a intrat in istorie sub numele de
Taratul bulgaro-valah sau bulgaro-roman
, cu capitala la Tarnovo. Istoricii bizantini, Nicetas Choniates si Theodor Scuriates, precum si documentele ulterioare sunt nevoite sa recunoasca ajutorul nepecupetit dat de vlahii nord-dunareni (sau de origine romana) fratilor Asan, Petru si implicit bulgarilor din zona. "Nasterea noului stat bulgar s-a facut cu concurs roman si aceasta reprezinta un exemplu de solidaritate si de colaborare pentru un scop comun"
[28]
. Evident, acest tarat includea si zona timoceana si valea Dunarii. "Biruinta rasculatilor si intemeierea Imperiului romano-bulgar (al doilea tarat bulgar) are o dubla semnificatie: mai intai, vlahii sud-dunareni se manifesta ca o forta capabila sa colaboreze – alaturi de bulgari – la

crearea unei structuri politico- teritoriale, plasata desigur, ia traditia primului tarat bulgar, dar avand o dinastie vlaha - cea a Asanestilor. Dovada romanitatii Asanestilor este aratata – printre altele – de corespondenta dintre Ionita Caloian (cel Frumos), fratele lui Petru si al lui Asan si Papa Inocentiu al III-lea, caruia Caloian ii solicitase recunoasterea titlului imperial. Si unul si celalalt invoca originea romana a romanilor sud-dunareni, ceea ce releva atat existenta constiintei descendentei din romani a vlahilor, cat si cunoasterea /recunoasterea de catre curtea papala a acestei realitati. In al doilea rand, victoria vlaho-bulgara a consolidat relatiile noului stat cu cumanii din nordul Dunarii si prin ei cu romanii din spatiul carpato-dunarean. Colaborarea din anii rascoalei a favorizat extinderea Imperiului romano-bulgar dincolo de fluviu"
[29]
.

In urma uciderii celor doi conducatori, la tron urca un alt frate de al lor – Caloian Ionita (1197-1207). In 1203, imparatul Caloian patrunde cu armata in regiunea Vidin-Nis, pe care o alipeste la imperiul sau. *"Imperiul romano-bulgar devine statul cel mai puternic din rasaritul Europei"* [30] . Urmeaza Ioan Asan al II-lea, fiul lui Asan, care pana la 1236 a stapanit si cetatea Severinului. Dupa 1280, tinutul in discutie se transforma in despotat independent, sub conducerea domnului (despotului) de origine cumana Gheorghe Terterii. Noul tar intra imediat in relatii stranse cu Basarab I, domnitorul Tarii Romanesti, de la care primeste sprijin militar, impotriva Bizantului, apoi impotriva sarbilor. Vidinul devine din nou tarat,
Taratul Vidinului
(1280-1397). Valea Dunarii era inclusa in alt tarat,
Taratul de Tarnovo.
Aceasta forma administrativ-politica, cu scurte perioade de cadere sub unguri, s-a mentinut pana in 1397, cand cucerita de turci, provincia devine pasalac. Astfel, in 1364, regele Ludovic al Ungariei, reuseste sa ocupe taratul, transformandu-l in
Banat al Bulgariei
impreuna cu partea apuseana a
Banatului de Severin
(Caransebes si Timisoara). "Se infaptuia pentru intaia oara unirea politica si administrativa a celor doua tinuturi romanesti: banatean si timocean, sub acelasi carmuitor, banul unguresc din Vidin"
[31]
. Atacat in 1368 de turci, spre a li se impotrivi, Ludovic cere sprijinul lui Vlaicu. Acesta profita de ocazie anexand (in 1368-1369) la Tara Romaneasca, intregul areal pana la raul Pek si Nis. In fruntea tinutului, ca vasal regal, este pus Srasimir, care devine astfel, ultimul stapanitor al regiunii dintre Vidin si Morava. Mama acestuia, Teodora, era fiica principelui roman Alexandru Basarab, iar sotia sa - romanca, fiica de domnitor, ruda apropiata a lui Vlaicu Voda. "Taratul de Vidin va continua sa dainuiasca la adapost de primejdii, sub garantia domnilor munteni, pana la caderea lui sub turci. Vlaicu va ocupa mai tarziu, la 1377, Nicopolea, probabil in urma unor ciocniri cu Sisman si cu turcii"
[32]
.

In 1397, dupa doua secole, cand la carma unor importante provincii au fost lideri de origine romana, Vidinul este ocupat de turci, devenind pasalac. Oamenii si-au pastrat fiinta, fiind in permanenta legatura cu marea masa romaneasca din nordul Dunarii, care exercita "un fel de patronaj religios si cultural, asupra regiunii dintre Vidin si Morava" [33] . Cu secole in urma, influenta fusese inversa: crestinarea bulgarilor in secolul al IX-lea, pe vremea tarului Boris si introducerea liturghiei in limba slava in bisericile bulgaresti a influentat, in mod categoric, bisericile din nordul Dunarii. "Romanii pe vremea aceea nu aveau episcopate ale lor, asa ca sfintirea preotilor si invatatura bisericeasca o luau din sudul Dunarii". Neavand contact direct cu Bizantul, "romanii au inceput sa fie influentati de biserica bulgara si in veacul al X-lea, la sfarsitul sau la inceputul veacului urmator au adoptat si ei liturghia slava si alfabetul chirilic" simplificat din cel glagolitic de fratii Metodiu si Chiril. "Romanii traiau atunci amestecati cu slavii din nordul Dunarii" [34] .

In secolele al XIV-lea si al XV-lea, domnitorii romani cu armatele lor, in lupta contra turcilor, ajung si pe malul drept al Dunarii; la Vidin se dau batalii in anii 1368, 1425, 1442, 1443 (drumul urmat de Iancu de Hunedoara a trecut pe la Vidin, ajungand la Nicopole si Varna in 1444). De asemenea, se dau lupte la Nicopole (1377), apoi in 1396, vestita batalie condusa de Mircea cel Batran, care trecuse prin zona Vidinului. De altfel, Mircea cel Batran se intitula: "Domn peste amandoua partile de peste toata Dunarea pana la Marea cea mare si al cetatii Durostorului stapanitor". La Silistra au loc batalii in 1393, 1404, 1423, 1445. In 1595, Mihai Viteazul pradeaza orasul Rusciuc (Ruse), imprastiind groaza printre turci. Dupa aceasta data, a avut loc o rascoala antiotomana la Tarnovo, care a fost repede inabusita. Ca o consecinta a infrangerii, printre altele, capeteniile rascoalei fug in Tara Romaneasca. De asemenea, pe vremea lui Matei Basarab, prelatii din sudul Dunarii gasesc ajutor la curtea lui. Ceva mai mult, Matei Basarab construieste in orasul Vidin, o biserica ortodoxa cu hramul Sfanta Parascheva, biserica inchisa, chiar acoperita cu pamant o lunga perioada de timp, dar functionala in zilele noastre. Este un argument in plus care explica perenitatea elementului romanesc in zona, deoarece inexistenta enoriasilor nu ar fi necesitat construirea unei biserici.

In urma deselor rascoale antiotomane si a repercusiunilor acestora, in secolele al XVIII-lea si al XIX-lea, multi bulgari se refugiaza la nordul Dunarii, dar si multi nord- dunareni se stabilesc in sudul Dunarii. Dupa pacea de la Adrianopol (1829), *Pasalacul sarb de Belgrad* se extinde tot mai mult, ajungand pana in nord-vestul Vidinului. In teritoriile ocupate de sarbi, timocenii isi pierd drepturile avute sub turci, autonomiile conduse de cneji si juzi, dar si scolile si bisericile in limba romana, care se inchid.

Bazandu-ne si pe alte dovezi, putem conchide ca in secolul al XV-lea, elementul romanesc din regiunea Vidinului era puternic, din moment ce in lucrari bulgaresti de anvergura,

apar toate satele din zilele noastre. Dusanka Bojonici Lucaci [35] analizeaza doua registre turcesti, intocmite in 1454-1455 si unul in jurul anului 1560 pentru sangiacul (districtul) Vidin, in care sunt mentionate nume de cetati, orase, sate, manastiri, cu numar de gospodarii, de populatie.Vlahii sunt considerati
crestini nomazi
. Autoarea accentueaza asupra statutului de autonomie interna a vlahilor, dreptul de a avea conducatori proprii mentinandu-se si la jumatatea secolulului al XVI-lea. In cele doua registre apar asezari cu nume usor schimbate, unele cu rezonanta cat se poate de romaneasca. Astfel, sunt trecute: Gamzova, Calinic, Vrah, Negovanofce cu 16 case, Borilofce, Ciungurus (in prezent sat cu populatie bulgareasca), Alboten (ruinele unei manastiri), Tihanofce cu 6 case, Cosovo, Filordin, Rachitnice, Slanotrane, Suhodol (probabil sat disparut, intre Balei si Bregova), Sveti Peter (vechi nume al satului Molalaia, devenit ulterior Drujba) cu 9 case, Topolofce (Mezra Topolofce, cu specificarea pustiu), Cutova cu 4 case, Cosava, Bregova, Daleina, Perilofce, Balul (Balei), Iasen, Gomotarce, Boriloveci, Vidin, Vlahovici (Iflakyfra, Podgore), Gramada Kalugher, Novoselo, Rabrova, Arciar. Registrul din 1560 cuprinde, in plus, date asupra veniturilor provenite din darile de peste si sare.

Intr-o alta lucrare [36] este de asemenea trecut, numarul de case existente intre 1620-1644. Astfel, in Borilovat sunt 15 case, in Bregova – 46, in Gumatarti – 20, in Cutova – 23, in Negovanit – 45, in Rabrova – 10, in Slanotarn – 10, in Tianut – 10 case, in Iasicevo (pe aceeasi linie cu Varfu) – 8, in Tules (probabil Capitanut) – 23 case. In aceeasi sursa (p.181-185) sunt mentionate: plasa Montana, cu satele Coslodui – 25 de case, Ostrov – 16 case, Harlet – 17 case; plasa Pleven (Plevna) cu satele: Brest – 20 case, Vabel – 6 case, Samovit – 18 case.

Nu avem certitudinea exactitatii datelor, dar prezenta satelor in aceste documente este un element peremptoriu al perenitatii asezarilor respective. Denumirile continua sa apara pe hartile secolului al XVIII-lea, al XIX-lea.

In evul mediu, ambele areale din stanga si din dreapta Dunarii au fost sub aceeasi stapanire straina: intre 1396-1878– sub turci, cu unele intermitente, sub austrieci si avand aproximativ aceeasi organizare administrativa, social-economica. In razboiul ruso-romano-turc din 1877-1878, Vidinul a reprezentat unul din punctele de mare rezistenta otomana, iar la Smardan s-au dat lupte grele, o importanta deosebita in eliberarea acestuia revenind armatei romane.

Este imposibil ca toate aceste relatii bilaterale, perpetuate de secole sa nu-si fi pus amprenta asupra populatiei bastinase, fosta populatie romana din zona Vidin si de pe valea

Dunarii. In ciuda acestor realitati indubitabile a existat si continua sa fie prezenta, mai ales in mentalitatea unor intelectuali ai satelor (invatatori, preoti), teoria aberanta ca grupuri masive de bulgari au trecut, candva, in Romania, din cauza opresiunilor turcesti. Acolo, au stat un timp, au invatat limba si obiceiurile, de unde s-au intors in Bulgaria. Este o teorie raspandita prin scoli si biserici, cu scopul evident al topirii identitatii etnice. Daca este sa vorbim de opresiuni, acestea s-au exercitat mai mult din partea guvernului bulgar, indeosebi in perioada interbelica. In 1923-1924 sunt inchise scolile si bisericile romanesti (acolo unde existau), preotii si invatatorii – arestati; confiscate manualele romanesti, sub pretext ca vor fi inlocuite cu unele noi, localnicilor li se impune sa nu-si mai poarte costumul traditional, fiind obligati sa-si taie camasile, li se interzice sa vorbeasca romaneste in fata autoritatilor locale, se aplica amenzi si pedepse corporale pentru simpla *vina* de a fi romani, de a vorbi romaneste, de a-si trimite copiii la scoli in Romania. Toti functionarii de stat, de judet si de comuna, precum si invatatorii, preotii au fost inlocuiti cu persoane macedonene si bulgare, aduse special in acest scop. Dupa moartea lui Stambolitky (9 iunie 1923), "viata romanilor din Timocul bulgar imbraca aspecte de tragedie… Multi tineri fug cu barcile in Romania, familiile le sunt maltratate, s-au inchis scolile si bisericile romanesti" [37] . O marturie cutremuratoare gasim la Florea Florescu [38]

"copiii la scoala nu mai spun <Tatal nostru> in tinuturile romanesti, ci facand crucea zic <Sunt bulgar, iubesc Bulgaria, ma voi sacrifica pentru ea etc.>. Presa romana, in special *Universul* a inregistrat la timp toate metodele bulgare de desnationalizare".

Pentru reglementarea acestei situatii insuportabile, au fost adresate numeroase memorii Sofiei, Belgradului, Bucurestiului, au aparut articole critice in presa timpului, mai ales in revista *Timoc*.Totul a fost zadarnic. Chiar si incercarile oficiale ale guvernului roman de ameliorare a vietii minoritatii romanesti din sudul Dunarii au ramas fara nici un rezultat. Astfel, cu ocazia vizitei lui Tancov, presedinte al Consiliului de Ministri bulgar la Bucuresti in 1924, statul roman a cerut:

– scoli primare in fiecare comuna romaneasca; doua licee: unul la Vidin, altul la Bregova;

– raspandirea cartilor si a publicatiilor romanesti la populatia romaneasca din Bulgaria;

– Sfanta Liturghie sa fie oficiata in limba romana;

– guvernul bulgar sa puna capat persecutiei impotriva romanilor care nu vor sa renunte la nationalitatea lor.

Ajuns la Sofia, demnitarul bulgar dezlantuie o prigoana si mai apriga impotriva timocenilor, dandu-se astfel "cea mai brutala lovitura aspiratiilor si curentului de renastere nationala a romanilor timoceni" [39] . Romanii din aceste tinuturi s-au simtit marginalizati, sentimentul de neincredere in Romania si in guvernul roman fiind tot mai puternic.

Despre atrocitatile exercitate asupra minoritarilor relateaza si un material din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Romaniei, pus la dispozitia noastra prin bunavointa domnului Cristian Capinaru – expert, caruia ii multumim si pe aceasta cale. Prin Adresa nr. 891 din 28 martie 1940, ministrul de externe din acea perioada, Grigore Gafencu, era instiintat asupra realitatilor din tara vecina. “Este interzis tuturor copiilor sa vorbeasca in alta limba afara de limba bulgara. Relatiile intre romani si bulgari ar fi inca prietenesti, daca nu ar fi purtarea miseleasca a refugiatilor si autoritatilor de tot felul. Romanii batrani nu stiu carte, tinerii 30-40 % cunosc limba bulgara; tinerii pana la 20 de ani cunosc toti limba bulgara. Carte romaneasca stiu foarte putini 5 %; cu mici exceptii, procentul este mai mare ... Romanii minoritari din aceasta regiune nu sunt tratati la fel cu conlocuitorii lor bulgari de catre autoritati ... Scopul se vede clar: romanul sa nu reuseasca niciodata in nici o directie ... Romanii cu constiinta nationala nu pot ajunge la nici o demnitate, pentru ca sunt sabotati chiar in viata lor particulara ... Sunt comune in care romanii nu pot fi nici paznici de camp” cu atat mai putin nu pot avea o functie administrativ-publica. “Functionarii din comune sunt adusi din alte parti, dintre cei mai aprigi sovinisti, socotiti ca buni desnationalizatori. Inlocuirea romanilor s-a inceput in 1935 ... Nici o vorba romaneasca in biserica, scoala, primarie, carciuma, unde 3-4 dascali isi petrec orele de lucru, stand de paza succesiv pe strada si in diferite locuri pentru a auzi daca cineva vorbeste romaneste. Cantecele romanesti au disparut din case si din curti.” Chiar tinerii stiu“ca vor fi dusi la primarie si batuti ... Amenzile si persecutiile nu se mai termina ... Nimeni nu indrazneste sa-si puna speranta in patria mama, fiind convins ca Romania este indiferenta de soarta romanilor de peste Dunare”. Inca la acea data (1940), autorul adresei isi arata ingrijorarea in legatura cu pierderea identitatii etnice si cu deznationalizarea.

Consideram acest document de mare importanta, deoarece este inedit si intocmit de un bun cunoscator al crudelor realitati din tara vecina, probabil functionar al Ambasadei romane la Sofia.

In 1933-1934, se modifica numele multor sate si incepe politica de bulgarizare a patronimelor, care nu se rezuma la adaugarea sufixului “ov” la sfarsitul numelui de familie, ci aceasta terminatie se ataseaza la prenumele bunicului si al tatalui. Astfel, Gheorghe (fiul) lui Ion

(tatal) al lui Dumitru (bunicul), de exemplu, devine Gheorghe Ionov Dimitrov, Se merge chiar mai departe, unele nume fiind pur si simplu traduse: Florea, Florescu devin Tvetov, Tvetanov sau Tvetcov: Ciobanu sau Pacuraru se transforma in Ovciarov. Un anume Belitu din Balei devine Grizanov si exemplele ar putea continua. Copiilor nascuti dupa aceasta data li se pun nume bulgaresti, preotii fiind obligati la acest lucru. Scopul era evident: sa se stearga cat mai mult si cat mai irevocabil orice urma de romanism. Aceasta realitate este consemnata si de Adina Berciu Draghicescu [40] . Prin politica de bulgarizare, se contesta originea comuna cu romanii din nordul Dunarii, vechimea in teritoriile pe care le ocupau in Balcani. In ciuda acestor realitati indubitabile, romanii din zona timoceana s-au incrancenat sa vorbeasca o limba romana, corecta, fara accent slav. Fara sa intram intr-o analiza de detaliu, socheaza naturaletea cu care structurile si formele verbale ale diferitelor graiuri romanesti se intalnesc la etnicii romani din zona Vidin: un perfect simplu mehedintean face casa buna cu formele arhaice ale unui perfect compus, utilizat de vorbitorii din Crisana si Muntii Apuseni. De exemplu,
fusei, mancai, venii
sunt folosite simultan sau alternativ cu sintagme de tipul
am fost mancat, am fost venit, am fost citit
etc. Se utilizeaza, in mod curent, chiar forme de gerunziu trecut (daca se poate spune asa), de exemplu:
a fost agresand, a fost intorcand, a fost cantand, a fost avand
(in special in Florentin)
.
In lexic a fost fireasca patrunderea unor cuvinte bulgaresti sau pe care localnicii au simtit nevoia sa le romanizeze intr-un fel sau altul.

Modalitatile de invatare a limbii sunt extrem de variate: de la cartile de povesti, venite din *Tara (Romania)* sau gasite prin podurile si lazile bunicilor, pana la filmele titrate in romaneste si prezentate de Televiziunea romana sau prin analogie cu alfabetul limbii franceze, pe care unii dintre ei au avut norocul sa o invete in scoala. Pentru neavizati, este greu de inteles ca limba romana practicata de timoceni este, in exclusivitate, vorbita (nu si scrisa) si ca multi inlectuali nu stiu sa scrie intr-o limba pe care toti o considera ca materna.

Aceasta politica: inchiderea scolilor romanesti, suprimarea slujbelor religioase in limba materna, sarbizarea numelor, agresarea vorbitorilor de limba romana etc., s-a practicat si in Iugoslavia (mai ales in tinutul timocean), in pofida faptului ca atat Bulgaria, cat si Iugoslavia erau semnatare ale unor tratate internationale care prevedeau protectia minoritatilor, conform art. 53-55 din Tratatul de la Neully sur Seine [41] .

Puterea comunista instalata dupa 1944, a ignorat complet problema timoceana, ceea ce a dus la asimilarea masiva a populatiei timocene, la diminuarea numarului de minoritari (prin mutarea tinerilor la orase, casatorii mixte, refuzul unor copii de a invata limba romana etc.), la

pericolul pierderii limbii si traditiilor, in ultima instanta la estomparea identitatii etnice. Este tot mai evidenta falia ce se creaza intre generatii: batranii care nu stiu sau cunosc in mica masura limba bulgara si tinerii care nu mai vorbesc romaneste. Asa ca daca nu se iau masuri bilaterale urgente de redresare a problemelor curente, situatia va fi din ce in ce mai tragica. Sunt salutare reinfiintarea liceului roman de la Sofia (1999) si resfintirea bisericii ortodoxe romane din Sofia, dar inca este prea putin.

Unul dintre aspectele cele mai controversate este acela al **numarului locuitorilor pe sate, orase, plase,** el variind de la cateva zeci de mii la cateva sute de mii si chiar la peste un milion de suflete. Statisticile bulgare l-au ascuns cu strasnicie. Este foarte adevarat ca si criteriile de mentionare a numarului lor a fost extrem de variat. Daca in unele surse informationale, este trecut numarul total al romanilor (vlahilor) din Peninsula Balcanica, in altele sunt consemnati numai timocenii, numai locuitorii Serbiei sau numai cei ai Bulgariei.

Din putinele surse bibliografice, retinem ca la 1877, numai in nord, numarul lor era apreciat la 130 000 si inca 30 000 in sudul Balcanilor [42] , iar dupa recensamantul de la 1.01.1881 [43] , numarul romanilor din Bulgaria era urmatorul:

Bercovita – 147 suflete, Vidin – 23 845, Vrata – 286, Kiustendil – 147, Loveci – 430, Lom Palanca – 1 494, Orhanie – 89, Pleven – 6 077, Rahova – 8 054, Svisciov – 8 054, Sofia – 514, Tran – 44, Varna – 360, Provadia – 71, Sumen – 396, Silistra – 1 626, Eski Djumara – 122, Razgrad – 115, Ruse – 3 403, Tarnovo – 409, Tvlievo– 148. Partea apuseana avea la acea data 42 407 suflete, iar cea rasariteana 6 663, in total 49 070 locuitori romani. Materialul cuprinde detalierea pe localitati.

La sfarsitul secolului al XIX-lea, invatatul Gustav Weigand, calator in spatiul nord si sud-dunarean conchidea ca in zona Vidin erau 40 000 romani, iar in Vrata–

13 000. Repartizat pe localitati, numarul locuitorilor [44] , comparativ cu 1910 [45] si 1940 [46] era urmatorul:

dupa Weigand
in 1910
in 1940
Vidin (oras)
958
1 500
6 200
General Marinovo (fosta Musumane)
442

Pasacovo (fosta Guyalia)

418

Balei

810

982

Bregova

(impreuna cu Balei) 4 503

4 710

5 460

Cosovo

629

965

1 158

Cudelin (fosta Vlasca Racovita)

394

430

433

Rachitnita

914

1 345

1 776

Gradet (fosta Garti)

240

300

2 010

Placudor

Drujba (fosta Sv. Peter, apoi Molalaia)

641

810

994

Gamzova

1 770

2 070

2 441

Deleina

645

815

1 123

Calina (fosta Cirocalina)

158

Tianovti

381

470

629

Antimovo (fosta Sef sau Seu)

739

985

1 423

Capitanovti

1 244

1 520

1 774

Pocraina (fosta Tar Borisovo apoi Charin beg, Kirimbeg)

1 687

2 060

2 547

Varfu

1 967

2 200

2 148

Novoselo

70

4 542

Florentin

747

970

1 201

Gomotarti

1 400

1 675

1 976

Cosava

946

1 150

1 212

Cutova

1 015

1 355

1 781

Slanotam

799

1 075

1 423

Maior Uzunov (fosta Halvagii)

666

850

1 075

Negovanovti

1 050

1 265

1 586

Vinarovo (fosta Cingurus)

724

Iasen

648

765

905

PLASA CULA

Borilovat

611

720

889

Canit (fosta Fundeni)

113

140

173

Perilovat

478

614

Rabrova

1 685

2 030

2 454

Gratcovski

1 370

2 030

415

Topolovat Vale (fosta Bosneacul din Vale)

350

464

Calinic

603

815

1 104

Topolovat Deal

664

875

1 020

PLASA LOM

Arciar

120

Belogradcik

50

Stanevo (fosta Ciucan)

346

440

610

Zlateia (fosta Caluger sau Chelugher Mala)

883

100

140

Zlateia (fosta Cule Mala)

920

1 270

1 942

TOTAL

32 466

38 295

58 806

Un numar impresionant de romani au fost in localitatile: Vlasca Mala, Gorni si Dolni Tibar, Orsoaia, Rahova (fosta Grahova), Buchiovti, Glojene, Harlet, Butan, Sofronieva (fosta Sarbenita), Coslodui, Boril (fosta Beslii), Lescovet, Crusovene, Gorni si Dolni Vadin, Ostrov, Nicopol, Chighensca Mala, Ghighen, Gulianti (fosta Grulenti), Dabovan (fosta Cercelan), Zagrajden (fosta Magura), Copriva, Dobovo, Dragos Voivoda (fosta Ermenlui), Cercovita, Gavreni (fosta Gaureni), Somovit, Samlievo, Varbovita, Mahalata, Martvita, Slavovita, Belene, Vadim, Costel, Gabare, Liliace, Litacea, Mranoren, Ohoden, Gorni Pestene, Suhacea, Tiscovita, Tlacene, Varbesnita, Varbita. Numarul romanlor din aceste asezari totaliza in 1910 – peste 30

000 romani, iar in 1940 – peste 80 000 suflete. La acestea se adauga cele 9 sate: Coilova, Zlocutea, Tarnomasnita (Cernomasnica), Brachevit, Isanovat (Mare si Mic), Gratcov, Halova, Sipicova [47] , trecute in 1919-1920 la Serbia (intre 1940-1944 revin Bulgariei, pentru ca dupa aceasta data sa fie redate Serbiei).

Numarul romanilor din asezarile (inclusiv din Banat, in total 44 sate) trecute la Serbia este apreciat la 150 000, iar al romanilor traitori pe valea Timocului si pe valea Dunarii - la cel putin 130 000 suflete. Masa romaneasca dintre Morava-Timoc-Lom a facut parte, din punct de vedere istoric, din Dacia aureliana, fiind strans legata de Banat si Oltenia [48] . Din economie de spatiu, am dat situatia statistica numai pentru localitatile din care avem material de teren, cules dupa 1990. Dupa Emanoil Bucuta
[49]
, care consemneaza datele dupa statisticile bulgaresti, in plasa Vidin, erau 28 404 romani (1905) din care:

27 456 la sat si 1 248 la oras si 31 382 (1910); in plasa Cula – 11 759 (1905), 12 629 (1910); in plasa Lom – 3 881 (1905), 4 505 (1910); in Belogradgic – 58 (1905), 15 (1910). Recenzarea populatiei s-a facut si in 1926 si in 1934, bineinteles; datele variaza de la un recensamant la altul. Pentru 1926, se apreciaza ca erau peste 80 000 vorbitori de limba romana, pentru ca in 1934, numarul lor sa scada considerabil, in principal din cauza bulgarizarii numelor [50] .

ARGUMENTE ETNOGRAFICE

In privinta **argumentelor etnografice** vom semnala numai aspectele care ni se par deosebit de interesante, deoarece materialul din paginile urmatoare vorbeste de la sine.

Asezarile. Mentinem gruparea facuta de inaintasi: *sate de valeni, de campeni, de padureni.* Desi pare una livresca sau de natura geografica, aceasta impartire este foarte bine intiparita in mentalitatea locuitorilor din acest areal. Majoritatea satenilor stie exact carei zone apartine, subiectii investigati atragandu-ne ei insisi atentia asupra acestei realitati si asupra diferentelor fonetice, lexicale, de port etc. A se vedea spre exemplificare, relatarile pentru satul Varfu
[51]
.

In ciuda acestei clasificari, *unitatea terminologica si fenomenologica este extrem de mare* , deosebirile dintre zone fiind minore, din punct de vedere etnografic. Asezate, indeosebi pe vaile fertile ale apelor care le strabat si ulterior de-a lungul drumurilor, cele maj multe sate din zona Vidin si Lom fac parte din categoria celor adunat-alungite, cu o ulita principala si cu mai multe secundare, care cad, mai mult sau mai putin regulat, pe soseaua principala.

Legendele despre *intemeierea satelor* nu sunt foarte numeroase, desi uneori ele exista. Predomina cele ale eroului eponim, roman sau turc, de la care si-au luat numele localitatile. Astfel: baba Vida – pentru orasul Vidin si pentru cetatea cu acelasi nume; sora ei Cula – pentru Cula; alta sora, Gamza – pentru Gamzova; Kirim + beg, pentru Kirimbeg; Stan – pentru Slanotarn, care in etimologia populara se numea Stanotarn; Floarea pentru Florentin; Tiana – pentru Tianut; Balea – pentru Balei; Delei – pentru Deleina; fratii Ciuc si Ian - pentru Ciuciani; Stan – pentru Stanevo. Ceea ce ni se pare deosebit de interesant, este faptul ca daca in marea majoritate a cazurilor, eroul eponim, intemeietor de sate, este barbat, iata ca aici el poate fi atat barbat, cat si femeie. Altor sate li s-au dat nume dupa personalitati importante: Tar Borisovo (din 1934), devenit ulterior Kirimbeg si in final Pocraina (din 1951); Tar Peter, devenit Molalaia (din 1947), apoi Drujba (din 1961); Evdochia (sora tarului Boris), devenit Gumatarti (1944); Maior Uzunovo (din 1947, pentru Halvagii). Alte asezari, se pare ca isi trag numele de la o apa (Bregova, de la apa Bregovitei); de la ocupatia locuitorilor, de exemplu, Varfu de la impletirea funiilor (vraf– funie). Legende mai multe sunt pentru satul Rabrova.

Raportandu-ne la *vechimea satelor,* chiar daca memoria individuala sau colectiva plaseaza aparitia satului lor cu numai 300-400 de ani in urma, unii subiecti investigati au tinut sa precizeze ca satul lor (Arciar, Florentin, Varfu si Cudelin – ultimele doua in apropierea cetatii romane Dorticum, Balei, Bregova, Drujba, Stanevo) se trage *de “la ramleni” (romani)* . Astfel, pentru Florentin ni s-a relatat ca exista un pod peste Timoc, spre Serbia si un drum vechi care mergea pe la Capitanut, Negovanit, Gamzova, Novoselo, Timoc. In Balei, in apropierea Dunarii, s-au gasit vetre de foc, tot felul de vase din ceramica pictata, in unele dintre ele existand chiar urme de cereale arse [52] . Despre Topolovatul din Deal ni s-a spus ca ar avea o vechime de 1 300 de ani [53] . Ni se par absolut normale afirmatiile conform carora "satul se trage de la ramleni”, deoarece si in sudul, ca, de altfel si in nordul Dunarii, la caderea Imperiului roman satele nu s-au depopulat complet, fiind retrase in special armata si administratia. Bastinasii ramasi au fost alimentati, de-a lungul veacurilor, cu valuri mai mari sau mai mici de imigranti nord-dunareni.

Ne-au fost semnalate nenumarate schimbari de vatra, uneori chiar de doua-trei ori (Topolovatul din Deal). Cauzele au fost diverse: *ciuma* (Cosava, Topolovatul din Deal, unde exista toponimul Livadea ciumei, Stanevo),
sate arse de catre cerchezi
(Rabrova, ars de cerchezi, mutat a doua oara din cauza ciumei, Deleina)
sau de turci
(Gamzova, Bregova),
chiar de localnici
(Topolovatul din Deal, pentru a distruge orice urma de ciuma) etc. Toponime ca: Saliste, Satu' Batran, Cetate, din hotarul multor asezari constituie atestari suplimentare privind vechimea asezarilor.
Toponimia
luata in discutie de toti predecesorii nostri, ca element esential in dovedirea vechimii si continuitatii romanilor din arealul timocean si de pe malul drept al Dunarii este in adevar, un argument indubitabil (apare in toate asezarile).

Numele de familie (inaintea bulgarizarii lor, care a inceput dupa 1934) si mai ales poreclele, de care nu scapa nici un om al satului, sunt pur romanesti. O realitate interesanta este aceea ca cei mai multi locuitori ai colectivitatilor rurale delimiteaza destul de transant pe cei a caror origine romaneasca este incontestabila, prin apelativul *de-a i Tar eanului*
(veniti din Tara, din Romania). Uneori se precizeaza chiar locul de bastina al acestor familii: Lupoaia, Garla Mare (jud. Mehedinti), Bistret (jud. Dolj). Pentru trecut se constata structurarea genealogica a satelor, mai ales a neamurilor de Tareni (locuiau intr-o anumita parte a localitatii, in Topolovatul din Deal respectandu-se aceasta traditie chiar in cimitir, unde mortii erau inhumati pe neamuri). Atat in privinta toponimiei, cat si a patronimelor abunda exemplele inregistrate direct de la subiectii chestionati.

Cei mai multi locuitori ai comunitatii romanesti *se ocupau* cu agricultura: cultura cerealelor, gradinaritul (mai recent); cresterea animalelor; cultura vitei de vie; pescuitul (pentru riveranii apelor); extragerea pietrei de constructie, a asa-numitelor
arsine
(Deleina era furnizorul unui astfel de material de constructie pentru multe alte sate din zona). In aproape toate localitatile se cultiva canepa, care se topea in apele curgatoare ce strabateau asazarile sau in balti special amenajate. In Topolovatul din Deal si din Vale, oamenii se ocupau si cu fabricarea carbunilor de lemn (a chimurului).

Ccresterea animalelor. Pentru trecut se remarca, in mod sporadic, cresterea clasica a animalelor cu infiintarea de stane, tarle si angajarea de ciobani. Pentru prezent, numarul

animalelor fiind mai mic, se practica paza lor *cu randul* in functie de numarul animalelor pe care le are fiecare familie. Mai multe familii, de obicei vecini, se asociaza si daca, de exemplu, o familie are o singura oaie, capra sau o singura cornuta, pazeste o singura zi animalele tuturor asociatilor. Cu cat are mai multe exemplare, cu atat va efectua mai multe zile de paza si tot asa pana ce se termina ciclul asociatilor, cand ciclul se reia in aceeasi ordine. In acest caz, fiecare gospodar isi mulge dimineata si seara propriile animale. Au fost si situatii cand, respectandu-se acest sistem, erau angajati ciobani, platiti fie in bani, fie in produse lactate. Este procedeul folosit cel mai des, chiar in trecut.

In fiecare sat existau si mestesugari: tamplari, rotari, cojocari, croitori, fierari. Multe asezari aveau *mori de apa*, cu roata orizontala sau verticala, cu aductie inferioara sau superioara. Unele sate aveau terenuri pe teritoriul altor localitati, obtinute prin casatorie sau prin cumparare (mai rar).

Slujbe religioase in afara bisericii se faceau atat in cazuri de seceta prelungita, cat si atunci cand se construia o fantana noua sau cand cele deja existente erau sleite (curatate). De exemplu, la Tianut, la toate fantanile "s-a facut pomana, ne ducem sa *slobozi m apa;*
sa duc cateva muieri, cu mancare, cu vin, aprinde lumina, tamaie la fantana, lapada bani acolo si facem asa un troc, il taiem, punem bani in trochitu' ala, apridem 4 lumini (lumanari) in trochitu' ala, ii dam drumu' pe apa acolo la fantana. Fantani speciale pentru vii sau pentru morti nu se faceau"
[54]
.

Fiecare sat isi alegea o sarbatoare anume, cand se facea *hramul* (numit icram), la care participau toti locuitorii asezarii respective, fiind invitati si din alte localitati. Familiile mergeau cu mancarea si bautura lor, se intindeau fete de masa pe jos, in curtea bisericii sau intr-o poiana, era chemat preotul pentru sfintirea bucatelor si apoi toti mancau din produsele aduse. Bineinteles, nu lipseau lautarii (bandagii); petrecerea dura pana seara tarziu.

Ca *unitati de masura a suprafetelor de teren,* in mod invariabil a fost utilizat *decarul,* numit in trecut,
dulum
si care avea 10 ari (1 ar =100 m
^{2}
),
adica 1 000 m

2

.

Printre *sursele de apa potabila* mentionam: izvoarele naturale si fantanile: cu cumpana (foarte rare la data anchetei), cu ax, pe care se ruleaza/deruleaza un lant cu una sau doua caldari (ciuturi). In arealul la care ne referim, dupa 1950 s-a introdus canalizarea, de care beneficiaza toate satele. S-au facut cismele (izvoare naturale captate), pompe. Aproape nu exista gospodarie care sa nu aiba apa curenta, cu un jgheab (un fel de cada) din beton, avand dimensiuni de aproximativ 1,30-1,50 m (lungime), 0,70 - 0,80 m (latime) si 0,50 - 0,80 m (adancime), amplasat in curte si intrebuintat pentru cele mai diverse treburi gospodaresti.

Produsele care prisoseau consumului familial erau vandute, trocul practicandu-se in mica masura, mai ales cand era vorba de vase din ceramica sau din lemn cu care veneau cei de la Arciar; in schimbul vaselor, ei preferau porumb, grau (boabe sau faina), fasole ori alte bunuri. Pentru sate ca Tianut, unde culturile de cartofi si pepeni erau mai mici, schimbul cu cereale se facea pentru aceste alimente. *Targul* de la Vidin, care se facea initial vinerea, apoi sambata, polariza aproape toate satele din tinutul Timocului. Apreciat era si targul de la Cula (joia), Bregova (duminica), Novoselo (miercurea), precum si cel de la Lom pentru regiunea riverana Dunarii.

Cimitirul, cu denumirea generica de *grobiste*, se afla, de cele mai multe ori, in mijlocul satelor, rareori la marginea lor. Un caz cu totul aparte are localitatea Gratcovski Colibi. Pana in 1919-1920, satul a apartinut Bulgariei. Pierderea celor 9 comune, care au trecut la Serbia, a dus la impartirea localitatii in doua parti, exact cum s-a intamplat in Romania in 1940, prin trasarea granitei de nord, cand asezarile maramuresene au fost divizate si trecute la Ucraina (partial sau integral). Pe vatra actualului sat Gratcovski Colibi, oamenii isi aveau *salasele* (adaposturile pentru paza si cresterea animalelor). Casele au ramas in partea cealalta. La fel, familiile, care au fost dispersate. Dupa aceasta data, ei au fost nevoiti sa-si transforme salasele in case de locuit. Este singurul sat din zona fara cimitir, mortii fiind ingropati, ca si in Platforma Luncanilor din Romania, pe proprietatile particulare, intre gospodarii.

Gospodaria. Ca forma initiala de locuire, in memoria celor mai varstnici subiecti persista amintirea *bordeielor,* de care insa numai au auzit (Cutova, Slanotarn, Cosava, Maior Uzunovo, Tianut, Gamzova, Balei, Rabrova, Stanevo, Zlateia).

Gospodariile din prima jumatate a secolului al XX-lea si cele actuale se *caracterizeaz a prin concentrarea lor in vatra satelor.*
Colibele
din mosie sunt sporadice si sumar facute; se gasesc mai ales la vii, la pepeni. O situatie oarecum aparte prezentau Gratcovschi Colibi (pana in 1920) si Topolovatul din Deal, care pentru paza oilor de primavara pana toamna aveau cate doua, trei constructii solide, permanente, cu adaposturi pentru oameni si animale. Colibele pentru oameni
(soba cu ogeac)
si
coserele
pentru animale erau construite din barne acoperite cu paie.
Pivnitele
sapate in pamant pentru vin (la salas se cultiva vita de vie),
frunzarele
si
claile
de fan pentru hrana animalelor completeaza peisajul salaselor. Spatiul era imprejmuit, *salasul constituindu-se ca o dublura a gospodariei din sat.*
La colibele din extravilanul Topolovatului, unii batrani locuiau si iarna. Cu toate acestea era preferat pastoritul cu
randul
. Si in hotarul altor asezari se gaseau pivnite pentru vin, sapate in pamant sau de suprafata, unde se pastra tot instrumentarul viticol, dar si vinul care ramanea acolo o lunga perioada de timp. Pivnitele stateau tot timpul descuiate, nimeni neindraznind sa fure ceva. Este un fapt, aparent minor, in realitate incarcat de semnificatii sociale majore, denotand respect fata de sine, fata de semeni si fata de munca lor. Pe un larg areal din Mehedinti si Gorj, procedeul este similar.

In vatra satelor este *specifica existenta unei singure locuinte* in perimetrul gospodaresc. In marea majoritate a cazurilor, chiar daca la casatoria copiilor, pe langa parinti era oprit copilul cel mai mic, acesta locuia impreuna cu parintii, in aceeasi casa (nu separat) chiar si dupa insuratoare. Deseori in aceeasi casa stateau toti descendentii, cu nurori, gineri, (mai rar, deoarece fetele plecau la sotii lor), copii, nepoti. Familia (restransa sau largita) forma un nucleu indestructibil, rolul de
pater
familias
revenindu-i celui mai varstnic barbat. Chiar daca, totul in gospodarie: casa, anexe, gradina, cheltuieli, produse recoltate, era bunul devalmas al intregii familii, cel care dirija totul era acest pater. Nimeni nu indraznea sa-l contrazica sau sa aiba initiative personale. Locul lui la masa era bine determinat– in capul mesei. Nimeni nu se aseza la masa in absenta acestuia (cu exceptia unor situatii cu totul deosebite). Era servit primul, cu bucatele cele mai bune si cu portia cea mai mare; urmau ceilalti barbati ai familiei, in ordine cronologic descrescatoare, femeilor revenindu-le locurile cele mai laterale, chiar o masa aparte.Toate aceste realitati constituiau norme de la care nu se abatea nici un membru al comunitatii.

Iregularitatea utilizarii spatiului este o alta caracteristica a gospodariei timocene. In trecut, in orientarea locuintelor se tinea seama mai mult de punctele cardinale; fatada sa fie spre sud. Ulterior, drumul a fost cel care a impus amplasarea caselor.
Locuintele
cele mai vechi erau compuse din
soba
(incaperea de locuit) si
ogeac
(incaperea cu vatra unde se pregatea hrana), sub care, de cele maimulteori, se gasea
podrumul
(locul pentru depozitarea produselor agroalimentare). Vechi sunt si casele cu ogeac si doua
sobe
(numite:
din deal
,
din vale
). In afara casei in
maidanul
sau
dvorul
gospodariei se aflau anexele absolut necesare oricarui bun gospodar.
Tucanaua,
echivalentul (intr-un fel) surii transilvanene, ocupa locul central dupa locuinta. Formata din doua parti, desfasurate pe verticala, era utilizata pentru adapostirea animalelor (in partea inferioara) si a furajelor necesare hranei acestora (in partea superioara). Uneori sub tucana, se gaseau chiar camere de locuit. Mai erau
coserele –
tot pentru animale, in interiorul tucanalei sau in afara acesteia;
oboarele
pentru animale, acoperite sau nu;
cocinele
pentru porci, pasari;
patulele
pentru porumb, cu sau fara o
polata
in fata pentru atelaje;
hambarele
pentru grau. Mai recent, din a doua jumatate a secolului al XX-lea au aparut
bucatariile de vara
(mutfacurile) si
cuptoarele pentru paine
, construite, de asemenea, in afara casei. In prezent, acestora li se alatura
garajele pentru masini.
Oricum, toate acareturile se aflau undeva mai in spate, locuinta fiind in prim plan. Se constata

absenta pivnitelor sau a beciurilor exterioare, produsele alimentare, inclusiv vinul si tuica fiind tinute in podrumul (beciul), aflat sub una (de obicei sub ogeac) - doua incaperi ale casei. In afara locuintei erau, cel mult,
gropile pentru cartofi.
Casele vechi aveau o singura curte si aceea nepietruita. Ulterior, necesitatea ordinii si a curateniei a generat aparitia celei de a doua curti. Peisajul gospodaresc era completat cu
glugi
pentru coceni,
clai
pentru paie si fan.

Exact ca si in toata Campia Romana, in Baragan si Dobrogea, desi locurile aferente gospodariilor erau mari, *gradinile* pentru legume nu ocupau un loc central, ele fiind de data mai recenta. Atunci cand existau, o singura gradina era folosita pentru toate tipurile de produse.

Materiale de constructie. Initial, atat locuintele, cat si anexele gospodaresti erau facute din nuiele impletite, lipite cu pamant, din paianta si chirpici (pamant amestecat cu apa, cu paie, framantat bine cu picioarele si pus in tipare de lemn, in forma de caramizi, care se uscau la soare). Din perioada interbelica, uneori chiar mai devreme, caramida arsa (cunoscuta, in tot arealul, ca *tugla)* a inlocuit, aproape in totalitate, celelalte materiale de constructie. Acoperisurile, in patru ape erau din olane mici (drepte sau rotunjite la unul din capete si numite, in toata regiunea –
caramida
), iar dupa al doilea razboi mondial— din tigla.

Tipuri de imprejmuiri si porti. Cele mai multe gospodarii vechi erau neimprejmuite. Cand au inceput sa se faca garduri, acestea erau din: maracini pusi cu furca (foarte rar), din nuiele impletite pe orizontal (cele mai multe), din *taraba* (uluca – scandura pusa una langa alta, putin fasonata in partea superioara), chiar din chirpici si caramida. Mai nou se fac din beton– in partea inferioara si fier (in forma compacta sau de plasa) in partea superioara. Gardurile mai vechi, indeosebi cele din nuiele erau acoperite, uneori.

Portile cele mai vechi, numite *vranita* erau facute din nuiele impletite, apoi din scandura; erau sau nu acoperite. Bineinteles, erau si sunt formate din doua parti: pentru accesul oamenilor si al carelor. Rareori, in fata portilor, la drum se gasea cate o *la vita*
(canapea) pe care statea lumea, seara sau dupa ce isi termina treaba.

Aceleasi materiale de constructie pentru: locuinte, anexe, imprejmuiri si porti se utilizau si in zona Lom.

Obiceiuri de constructie. O categorie cu totul aparte o formeaza obiceiurile, in general, cele de constructie, in cazul nostru. Alaturi de limba materna, de modul de viata, de mentalitate, port etc., obiceiurile constituie, veriga de unitate a unei comunitati (pe orizontala), relatia cu generatiile anterioare si de perenitate de-a lungul secolelor (pe verticala). Intr-o lucrare anterioara [55], incercam sa demonstrez importanta riturilor de constructie. Astfel, ele sunt:

– *rituri de intemeiere* a unei locuinte, gospodarii, asezari;

– derularea lor se inscrie intr-un sistem, intr-un ciclu, chiar daca pentru fiecare etapa a constructiei, obiceiurile sunt distincte;

– gospodariei ii revine rolul de nucleu polarizator al practicarii obiceiurilor;

– obiceiurile de constructie sunt un element integrat si integrator in sistemul complex al obiceiurilor. Orice inceput presupune un sfarsit si un nou inceput, ciclu care se repeta cu exactitatea mecanismelor de ceasornic, chiar daca, nu la date fixe ca in cazul obiceiurilor calendaristice.

"Obiceiurile, prin complexitatea lor, constituie, in ansamblu, nu numai un *background,* un fundal, ci fac parte din modul de gandire al taranului roman, de viziune si includere a microcosmosului rural in macrocosmosul universal" [56]. Alaturi de obiceiurile de constructie propriu-zise, trebuie avute in vedere "o serie de alte datini augurale, apotropaice, propitiatoare, de fertilitate, de fecunditate, menite sa asigure cuplului familial aparare si prosperitate, o viata cat mai lipsita de griji. Lupta pentru obtinerea protectiei fortelor binelui si contra puterilor malefice trebuie dusa pentru intregul perimetru locuit, deci si pentru animalul" care "asigura hrana, imbracaminte, mijloc de transport. Soarta omului era in stransa relatie cu aceea a animalului conlocuitor, dar si cu mediul ambiant, realitati ce justifica

referinta noastra la ramura verde, la focurile rituale, la premonitia influentarii sortii omului" [57]
etc. Tot ceea ce facea omul pentru el si pentru familia lui, facea si pentru animalele (pentru sanatate, pentru un septel cat mai ridicat) si culturile sale (sa aiba rod cat mai bogat, sa fie cat mai ferite de boli si daunatori). Aceasta batalie spirituala trebuie dusa permanent, pe tot parcursul vietii, pentru sacralizarea spatiilor profane si mentinerea lor intr-o stare cat mai pura, in care puterile malefice sa nu poata patrunde, sau chiar daca patrund sa fie imbunate prin practicile performate. Orice nesocotire a puterii lor supranaturale si imprevizibile ar putea aduce mari nenorociri grupului familial interpus pe locul, alta data, fost al lor.

Obiceiurile timocenilor se caracterizeaza printr-o unitate terminologica, structural-fenomenologica, simbolica, extrem de mare, poate chiar mai mare decat in arealul nord-dunarean.

La *temelie* se ingroapa, in mod constant, un cap de cocos, cu variantele: cap de gaina, de miel, uneori singure, alteori in asociatie cu: apa sfintita, bani, untdelemn, seminte de diverse plante. Toate acestea trebuie interpretate ca substitute ale jertfei umane si ca o plata simbolica pentru obtinerea bunavointei fiintelor supnaturale, remarca facuta in mod foarte plastic, chiar de localnici. " *Capul de cocos se pune sa fie jertfa la casa, sa nu mai cada si alte capete.* E lasat sa curga sangele pe prima piatra de fundament" [58]
. Pentru
pereti
nu au fost semnalate practici si obiceiuri; cel mult, oamenii au auzit ca se putea inhuma umbra cuiva si ca in scurt timp acea persoana va muri.

La *capriori* se punea o cruce, pe care se atarnau: flori, stergare, lucruri de imbracaminte, o traista cu o paine, bautura, o gaina fiarta, doi, trei stiuleti de porumb, seminte; le lua (in afara gainii, care era consumata la masa cu care erau cinstiti mesterii) fie mesterul principal, fie toti constructorii. La Stanevo, se arunca putina apa pe prag "sa mearga casa ca apa, sa fie bucurie". La terminarea locuintei, rare erau cazurile cand nu se facea
sfestanie,
aceasta practicandu-se chiar in timpul comunismului, in ciuda tuturor vicisitudinilor si interdictiilor. In multe locuri, sfintirea casei se numea
slobozitul casei,
exact ca in localitati din Teleorman si Dolj. Tot
slobozit,
dar
al fantanii

se numea momentul in care o fantana era terminata. De asemenea, era chemat preotul care facea o slujba acolo si numai dupa aceea se putea lua apa de baut.

In mentalitatea traditionala, orice constructie noua are nevoie de un protector, pentru a carui protectie trebuie sa te supui unor norme bine indatinate.

Dintre obiceiurile de mare vechime, cu o raspandire *quasi* unitara in toata regiunea, mentionam **cinisoara.** Obi cei rar intalnit in arealul nord-dunarean, el este deosebit de frecvent in cel sud-dunarean. Prin *cinisoara*, se intelege atat *o paine rituala*, facuta in ajunul Sfantului Patron al casei, cat *si sarbatoarea propriu-zisa*, ocazionta de aceasta data. In esenta, obiceiul se desfasoara in felul urmator: la cununie, fiecare tanara familie si-a ales candva, un sfant protector. Alegerea avea loc in biserica, de cele mai multe ori, patron devenea sfantul la care se deschidea Evanghelia; mai rar, tinerii erau aceia care optau pentru un anumit sfant. Odata ales, acesta era mostenit din generatie in generatie pe linie patriliniara (sotia prelua sfantul pe care-l avea familia sotului). In ajunul *praznicului* respectiv se face o paine pe care se pun: sare, fructe (un mar, o para, un strugure etc.), un paharel cu vin, coliva si neaparat lumanare, eventual trei in forma de cruce. Dupa cum se vede, *cinisoara* este un corolar al tuturor bogatiilor care pot asigura simbolic bunastarea unei familii: sare, grau, fructe, produse obtinute din fructe, lumanare. Cinisoara (painea) se asaza pe un *stergar* curat, sau pe o camasa a celui mai mic copil. Acestea se pun direct pe podeaua incaperii; gazda, de obicei cea mai in varsta, face matanii (cat mai multe; se putea ajunge la 30-40) si se inchina, zicand: “Buna seara Sfinte Praznic, ca ti-am aprins lumina” (Gamzova) sau "iertati si prostiti sa aprindem lumina lui Sveti (Sfantului) X, de inchinaciune”. Daca mai este cineva in incapere, ii multumeste“Multumim ca am aprins lumina la Sf. Praznic”, daca nu isi raspunde singura. Se repeta de trei ori. In trecut, orice matanie avea un scop bine determinat, facandu-se atat pentru fiecare membru al familiei, cat si pentru oricare dintre animalele existente in habitatul gospodaresc, "pentru ca asa am pomenit".

Dupa tot acest ceremonial, cinisoara se ia in mana sau se ridica de trei ori spre grinda casei, spunandu-se: "Snopu' cat plopu', / Spicu' cat gramaticu' " (Gamzova) sau "nici atata rau sa nu fie in casa noastra, ce-i afara sa jivuiasca", adica "sa se umple cosarele cu oi, cu vite, cu vitei etc." (Varfu). In unele localitati (Boroivat), in interiorul painii, se pune un ban; cel care-l gaseste

dupa terminarea ritualului are *chizmetul* (norocul). In final sarea se pune in paharul cu vin, din care beau, in mod simbolic, toti cei prezenti. Tot cu vin se stinge si lumanarea..

La cinisoara este chemat preotul, care face o molifta. Toate aceste practici justifica denumirea de *pita de inchinaciune*, pe care o mai are cinisoara. In toate asezarile romanesti din zona, la "cinisoara" sunt invitate rude, prieteni, carora li se serveste mancare de dulce sau de post (dupa caz) si bautura. Motivatia subiectilor chestionati este: "pentru sanatate, pentru berechet, pentru fericire in casa". Din cinisoara trebuie sa manance toti cei prezenti. Faptul ca din aceasta se da si animalelor existente in gospodarie argumenteaza realitatea ca intre om si animalul conlocuitor s-au stabilit, dintotdeauna, relatii bine definite si ca sateanul acorda o mare atentie sanatatii acestuia. A doua zi, femeile se duc la biserica, cu paine (colac), pe alocuri numita *barta*
si pe care din impletituri din aluat
sunt simbolizate soarele si luna si alte insemne. Totodata se duc si alte preparate. Numai dupa ce acestea sunt slujite de catre preot, pot fi consumate. La Varfu, praznicul tine trei zile, a treia fiind dedicata mortilor; se face un colac cunoscut sub numele de
capu' la morti
, cu care de asemenea, se merge la biserica; se duce si vin; se imparte pentru Sf. Praznic; dupa aceea pentru fiecare mort.

Praznicul casei nu se schimba sub nici un motiv, desi in cazuri extreme se putea face acest lucru prin anumite practici rituale. Iata ce ne spune in acest sens Tudorca Petrova din com. Tianut: "Noi aveam praznicul la Sveter Aranghel, asa l-am pomenit de la mosu' si asa l-am facut si noi. De la un timp, am bagat de seama ca la ziua asta nu ne mai merge prea bine, ori se-mbolnavea cineva, ori ceva se intampla. Ne-am hotarat atunci sa alegem alt sfant. Se procedeaza astfel: se fac trei pite, cu trei lumanari. Pitelor li se da cate un nume de sfant. Stapanul casei, fara sa stie ce nume de sfant are fiecare pita, pune mana pe una si numele acela ramane sa fie praznuit. Acum noi facem pe Vinerea Mare". Angelina Vasilieva din com. Deleina ne relateaza: " Patronul casei nu se poate schimba; cel mult se pot alege doi patroni. Da'-i faci pe amandoi si pe acesta si pe cel mostenit". Procedeul este foarte asemanator cu cel de la Tianut: tot trei paini, cu nume de sfant, cu lumanare. Apare in plus un scaunel cu trei picioare, la care se leaga cele trei paini.

Desigur, obiceiul pare a fi de origine crestina, dar radacinile lui trebuie cautate in rituri precrestine de rascumparare a locului, prin obtinerea bunavointei fortelor malefice. In schimbul acesteia trebuiau aduse diverse ofrande, ofrande de care se vorbeste si in Vechiul Testament: Cain si Abel au adus Domnului Atotputernic jertfe animaliere si cerealiere.

Se stie ca multe populatii precrestine credeau in existenta unor divinitati protectoare ale satului, orasului, casei si familiei. Rezumandu-ne la romanitate, trebuie sa amintim de larii romanilor, mosteniti de la etrusci. Interpretati ca suflete ale stramosilor, care vegheau asupra urmasilor, ei erau foarte venerati. In fiecare casa romana, un altar special aflat in atrium si numit Lalaria era impodobit cu imaginile larilor casnici, carora li se puneau ghirlande de lauri si flori, iar la sarbatorile familiale li se aduceau ofrande de mancare si bautura.

Cat de mare extensie are aceasta practica, pe atat de mult lipseste credinta in *sarpel e casei ca protector*
si despre care folclorul nord-dunarean abunda in exemple si povestiri. Rareori, oamenii din perimetrul timocean au auzit ca fiecare casa are un sarpe, care pazeste gospodaria si familia, ca nu este bine sa-l omori. Exista chiar credinta, contrara celei din nordul Dunarii, ca aparitia lui ar fi un semn de moarte. In schimb,
randunelele
care isi fac cuib pe la locuintele oamenilor si al caror cuib nu se strica nici din greseala, sunt deosebit de apreciate. "Imi pare rau sa le stric cuibu'; isi fac si ele casa lor acolo, fac pui, scot oua, se multumesc de stapan ca nu le farama; mi-e drag rau cand le vad cu ciocurile acolo in cuibar cum casca gura de le da ma-sa de mancare"
[59]
, "nu le faramam cuibul, imi parea rau de ele. Ai vazut, cum dumneata faci cate un cuib, cate o casa, vine cineva sa ti-o strice; nu-i bine. Asa si cu ele. Daca-mi facea murdarie pe langa casa, stergeam;
sunt si ele suflet, cum sa le strici cuibul? Da, nu e bine; au pus si ele craci peste craci, au zidit ca o camera. Eu n-am avut, da' sunt pe la unii, asa prin pomi"
[60]
.

Ramura verde se punea la diversele sarbatori de peste an: Sf. Gheorghe, Florii, Paste, la poarta gospodariei, dar si la cosarele animalelor, in speranta ca in felul acesta intreaga gospodarie va fi aparata de fortele vazute si nevazute rauvoitoare.

Cea mai bine reprezentata este sarbatoarea *Sf. Gheorghe* (6 mai). Considerat patron al intregului habitat gospodaresc si chiar al multor sate, semnificatiile sunt multiple. Cu elemente in plus sau in minus, in functie de sat sau de amintirea investigatilor, deoarece in unele locuri nu se mai practica de mult, celebrarea Sf. Gheorghe dura doua zile. In prima zi, in ajunul sarbatorii, numita *p*
roor, naproor
, oamenii se sculau foarte devreme,
pe negura
, mergeau pe campul semanat cu cereale. Se spalau cu roua pe fata sau

se tavaleau
in iarba inrourata, dupa care pasteau animalele, oriunde voiau, putandu-se face chiar stricaciuni (era singura zi din an cand se permitea acest lucru). Se culegeau tot felul de plante, din care nu trebuia sa lipseasca
laptele cucului
, simbol preventiv al sporului de lapte. Din acestea se facea o cununa, care, acasa, se punea deasupra vasului de muls. La pranz veneau cu animalele acasa, le mulgeau, iar femeile imparteau lapte, uneori si cas proaspat. "Cand imparti, aprinzi si lumina; lumesti la tot mosciorul (portie); intai lu' Dumnezeu, lu' Sv. Gheorghe si p-orma la mortii nostri, cu numele fiecaruia" [61]
. A doua zi, de Sf. Gheorghe, se faceau alte cununi din plante (mai ales salcie), care se puneau la gatul mieilor, se duceau cu ei la biserica, preotul ii slujea si numai dupa aceea puteau fi taiati. Cununile se agatau undeva in gospodarie, sau se aruncau pe apa, "pentru sanatatea la vite, sa aiba vitele lapte". Din nou se impartea, de randul acesta, carne de miel. In paralel, ramuri de salcie, sfintita sau nu, se atarnau la poarta casei, la adaposturile animalelor. Cu precadere, flacaii puneau noaptea salcie la poarta fetelor pe care le indrageau, fara ca acestea sa stie.

La *Florii,* la portile si usile caselor se puneau crengute sfintite de salcie, aduse de la biserica. Femeile se incingeau peste mijloc cu astfel de crengute, in scop etnoiatric- preventiv. La *Paste,* de o parte si de alta a usii se aseza brazda de iarba verde, ca atunci cand vii de la biserica sa calci pe iarba verde, moale, simbol al tineretii si prosperitatii. In unele sate, vopseaua ramasa de la oua era pusa la prag "sa te uiti in ea si sa fii frumos" (Stanevo), sau chiar erau spalati copiii cu ea "sa fie rosii toata vara, sa fie zdraveni" (Deleina). Ca si in cazul obiceiurilor de la Sf. Gheorghe, functia ramurei verzi era aceea apotropaica si de propitiere. Ramura verde se punea la usi si la praguri, "deci la componentele liminale, considerate cele mai vulnerabile in fata fortelor malefice si care asigura trecerea, fie dintr-un spatiu deschis intr-unul inchis, fie din lumea profana in cea sacralizata prin diverse practici si ritualuri" [62] . Cutuma impunea ca toate acestea sa fie implinite in momente bine definite: in ajunul sarbatorii sau in zorii sarbatorii respective.

Focurile rituale. Legate de o straveche credinta in rolul purificator al focului, focurile ritual - calendaristice, la fel ca si ramura verde, si-au extins functia apotropaic - augurala asupra intregului habitat gospodaresc. In zona in discutie, cele mai frecvente sunt cele de la
Samti
si de la
Joi Mari.

La *Samti* (la Mucenici) se facea sau nu foc in fiecare gospodarie. Obligatorie era insa afumarea cu o carpa a locuintei, a coserelor pentru animale, a pomilor si chiar a partilor corpului omenesc: cap, gat, maini, picioare, degete, cu scopul simbolic al inlaturarii serpilor si a durerilor

care ar fi putut interveni, deteriorand starea sanatatii.

Focurile de la *Joi Mari*, aveau conotatii mult mai complexe, ele fiind legate si de cultul mortilor; pe plan mental stabileau legatura intre *lumea de aici* si *lumea de dincolo*. Se credea ca in aceasta zi, mortii ies din locurile lor, vin pe la fostele lor case, unde vor sa manance, sa se hidrateze, sa se incalzeasca si chiar sa stea in jurul focurilor, atat cat li se permite. Chiar daca nu se faceau focuri in toate asezarile, obligatoriu era sa se verse cani sau galeti cu apa pentru oricare mort al familiei. Acestea se varsau la fantana (cismea), in curte sau la cimitir, in jurul mormintelor. Apa, element indispensabil vietii, este nelipsita din obiceiuri, indiferent de categoria lor.

Martisorul, cu sensul initial de dar/ofranda, dupa ce era purtat o perioada de timp, era pus pe un pom, inflorit sau nu, pe trandafir, *relatia om -- mediu* ambiant facandu-si si aici simtita prezenta, "copilul sa fie mai mandru decat trandafirul" (Tianut). Uneori, datinele de martisor sunt mai complexe. De exemplu, la Cumbair (cartier al Vidinului) " La 1 martie se pune martisor in piept; lumea se duce la biserica cu apa-n sticla si o tara tarata de faina de la oara (pasari); iti ceteste popa de mersura casi', sa-ti mearga de oara, de ce ai pe langa casa. Dai acolo ce ai adus; iei o tara busuioc si pui o tarica sare, ardei, o tara pamant de la cocina, de la casa, pui acolo si te duci; busuiocu'-l pui in sticla si popa ceteste; dai acolo 5-6 franci; vii cu ele acasa si dai la oara sa bea, sa manance, de mersura, sa traiasca oarele, sa le mearga. Apoi, martisorul (dupa exspirarea perioadei de purtare, n.n) il atarnam in pom si sede acolo" [63]. In alte parti (Florentin), el este ascuns sub o piatra, sa nu-l vada barza, iar omul sa fie sanatos. Dupa cum se vede, chiar din raspunsurile localnicilor, martisorul, singur sau alaturi de alte elemente, avea functie augural-premonitiva pentru oameni, animale si chiar pentru rodul bogat al pomilor.

Cunoasterea ursitei. Din toate timpurile si la toate popoarele, in special la cele indoeuropene, "credinta in predestinare a fost una dintre coordonatele principale ale modului de viata traditional ... Desi se credea ca inca de la nastere, viata omului este *ursita* de trei (cel mai frecvent) sau 5-7 *ursitoare* (foarte rar) si ca impotriva destinului nu se poate face prea mult, deoarece <ce ti-e scris, in frunte ti-e pus>, omul societatilor traditionale a cautat, prin diverse datini, practici, ritualuri si ceremonii specifice, sa-si cunoasca viitorul si in limita posibilitatilor, sa-l imbunatateasca"

[64]

. In a treia noapte de la nastere, veneau trei zane, bine dispuse, sau – dimpotriva, pentru a *toarce* firul vietii

nou-nascutului. Pentru a le capta bunavointa, ele trebuiau sa fie bine omenite. Pe o masa langa lauza, se punea paine, special facuta, uneori framantata de o fetita; grau; faina; miere; zahar; sare; un paharel cu apa, altul cu vin; flori; bani; obiecte simbolice (carte, creion, ata, ac, diverse unelte), pentru ca aceste nevazute fiinte supranaturale sa aiba posibilitatea de a alege si de a prognoza nou-nascutului, o viata cat mai lipsita de griji. Peste noapte in incapere, trebuia sa ramana numai lauza, eventual, cu moasa ori cu nasa (mai rar). Insotitoarea lauzei nu trebuia sa doarma deloc, pentru a auzi care va fi destinul bebelusului. In Varfu, painea pusa pentru Ursitori se numea *turta de Ursitori*; moasa mergea a doua zi cu ea prin sat, impartind din ea tuturor trecatorilor intalniti, "pentru ca copilul sa vorbeasca tare, sa nu ramana mut". In intreaga zona este foarte frecvent motivul tanarului, ursit ca la varsta de 18 ani sa moara inecat. Pentru prevenirea acestei tragedii, cu toate masurile care se iau (astuparea fantanii cu un capac, supravegherea tanarului), acesta, dintr-un motiv sau altul, tot va muri.

Bineinteles, ca orice fapt de cultura populara, Ursitoarele nu sunt o aparitie izolata intr-un anumit spatiu cultural: grecii aveau Moire-le, iar romanii Parcae-le (pentru a ne rezuma numai la tinutul mediteranean).

"Tot un prag existential major este *inceputul unui Nou An,* cand se da lupta intre vechi si nou, cand anul vechi trebuie inmormantat, pentru a face loc celui care abia se naste", fiind vorba de "un binom: sfarsit - inceput, pentru ca la finele anului, sa se adauge din nou acel sfarsit inevitabil, binomul devenind un trinom ciclic, repetabil in fiecare an. ... Sarbatoarea Anului Nou concentreaza o gama extrem de variata si de complexa de datini, practici, ceremoniale. Din multitudinea lor inepuizabila, ne vom referi in special, la cele care au legatura, cat de cat, directa cu casa, cu gospodaria. Ele se deruleaza ***(n.n. ca si in Romania)*** , atat in *interiorul,* cat si in *exteriorul locuintei* . Unele sunt practicate numai de fete, altele de fete si baieti, mai rar numai de catre baieti."
[65]

Dintre practicile *din interiorul locuintei* amintim

calendarul cepei
: in noaptea dintre ani (sarbatorita pana nu de mult pe 13/14 ianuarie) se asezau 12 foi de ceapa (simbolizau cele 12 luni ale anului), in fiecare punandu-se putina sare; dupa cantitatea de apa care se aduna pana dimineata, se stabilea gradul de umiditate al lunii respective.

Vrajitul se facea tot *in noaptea de Sfantul Vasile*. La casa uneia dintre fete, se adunau mai multe tinere (cate odata si baieti); sub 9 strachini se puneau diverse obiecte. Fiecare fata isi alegea o strachina, fara sa stie ce se afla dedesubt. Fiecare obiect avea o anumita semnificatie, care era pusa in relatie cu viitorul sot; cine gasea carbune, urma sa ia sot negricios; pieptene – sot *coltat*, cu dintii mari; inel – frumos, subtire; paine, bani – bogat; oglinda– frumos etc.

Tot in interiorul locuintei, in ziua de Sf. Vasile se mergea cu *copilul la mosica.* Parintii se duceau cu plocon la moasa (3 colaci sau paine, vin, carne cruda sau preparata, carnati, cozonac ori alte dulciuri). Cu aceasta ocazie, copiii pana in 7-8 ani erau dusi la moasa, care avea obligatia sa le dea un cadou si sa le faca un colac mare, pe care il punea pe gatul copilului. Copilul era ridicat de trei ori pana la grinda casei, de catre moasa, care ii ura de sanatate si noroc: "sa cresti, sa-mbatranesti, ca zapada sa albesti" (Gamzova). Copilul/copiii erau adusi acasa, parintii se intorceau si petreceau la moasa pana seara.

La Boboteaza, fetele furau busuioc de la preot, pentru a-si visa ursitul.

Cu o gama factologica mult redusa fata de arealul nord - dunarean, pentru *exterior*, amintim
legatul parilor
– in ajunul noptii de Sf. Vasile, fetele ieseau in curte, legau noua pari si dimineata controlau cum este al IX- lea par: drept, noduros– asa va fi viitorul sot ori va avea un numar de frati egal cu numarul nodurilor de pe parul respectiv.

La *Boboteaza,* unul dintre obiceiurile cu frecventa cea mai mare era *iesitul cu crucea la Dunare* sau la alta apa curgatoare
.
Dupa ce preotul facea o slujba in biserica si una la malul apei, arunca crucea in apa. Flacai curajosi se duceau sa o recupereze, dupa care plecau prin sat, iar lumea ii daruia cu carne, carnati, faina, malai, bautura, bani. In absenta unei ape curgatoare, se mergea la o fantana sau

se scotea in curtea bisericii un vas plin cu apa si in afara slujbei de sfintire a apei, se arunca, in mod simbolic, crucea in acel recipient.

In zona Lom, obiceiurile au o reprezentare si o frecventa mult mai mica decat in regiunea Vidin.

Toate obiceiurile, de la care nu se putea sustrage nici un membru al comunitatilor rurale, chiar daca se executau printr-o rutina normativa perpetuata de secole si chiar daca aparent ele se derulau sub sintagmele "asa e obiceiu' ", "asa am pomenit", "de sanatate", "de berechet", "asa e bine", ascund acea profunda spiritualitate si filosofie nativa a poporului roman de care amintesc numerosii nostri inaintasi si care se refera la cunoasterea si patrunderea cauzalitatii fenomenelor. Importanta obiceiurilor este deosebit de mare, gasindu-si corespondentul perfect in cultura populara din nordul Dunarii, cu deosebire in Oltenia, dar si in ritualurile dintr-o arie mai vasta din Peninsula Balcanica si chiar din alte tari europene. Protectori prezumtivi ai caselor aveau si danezii, francezii, englezii, spaniolii, napolitanii, finlandezii, rusii. La toate popoarele, ei trebuiau sa fie bine tratati, sa li se aduca ofrande, sa fie protejati, ca la randul lor sa apere grupul familial sau comunitar. Ramura verde in arealul gospodaresc se punea si in alte tari europene. De asemenea, focuri rituale se faceau "din Irlanda in apus, pana in Rusia in rasarit si din Norvegia si Suedia la nord, pana in Spania si Grecia la sud" [66] .

Mai trebuie remarcat faptul ca in cadrul tuturor obiceiurilor, individualul se implica in social si ca numai aparent ele au un caracter particular, deoarece la temelie, la capriori, chiar daca fiecare ins isi savarsea un ritual indatinat din generatie in generatie, tot satul executa acest ritual. Ramura verde sau foc isi puneau sau isi faceau toti membrii comunitatii, dar in final, acestea erau insemne ale intregului sat. Aspectul ceremonial al numeroaselor obiceiuri este o alta componenta a laturii sociale a obiceiurilor. Formele de intrajutorare, foarte bine conturate in trecut, sunt si ele un argument in acest sens. Sa nu uitam ca la botezuri, nunti, inmormantari participa intregul sat, actantii avand un rol activ, de ajutor concret in desavarsirea pregatirilor necesare unor astfel de evenimente.

Tot intre formele de intrajutorare trebuie semnalata **claca,** care se facea cand era vorba de ridicarea unei constructii, la arat, la semanat, la depanusatul porumbului, la tors lana etc **.** Numita si *imprumut* sa u *ajutor,* claca presupunea relatii obligatorii de reciprocitate.

Multe rituri se practica si in prezent, in timp ce altele supravietuiesc numai in amintirea oamenilor mai in varsta. Multi dintre *subiecti*" nostri regreta pierderea traditiilor si ar face orice pentru reinvierea lor, astfel incat, "Festivalurile internationale ale cantecului si dansului vlah", organizate in ultimii ani, au fost primite cu interes si cu o larga participare. Ele au adunat romani de pretutindeni: Bulgaria, Romania, Serbia, Macedonia, Republica Moldova etc.

NOTE

1. Adina Berciu Draghicescu, 1996, p. 12-13.

2. Nicolae Serban Tanasoca, 1995, p. 20.

3. Adina Berciu Draghicescu, *op. cit.*, p. 14.

4. Calin Felezeu, Ioan Lumperdean, p. 12.

5. Idem, p. 12, citand N. Iorga, 1924.

6. Florin Constantiniu, 1997, p. 51.

7. Calin Felezeu, Ioan Lumperdean, *op. cit.*, p. 20.

8. Ibidem, p. 58.

9. *DEX*, 1996, p. 205.

10. Monica Budis, 1994, p. 10.

11. Idem.

12. Adina Berciu Draghicescu, *op. cit.*

13. *Българска Етнология,* XXI, 1995.

14. Alexandru Budis (colonel), 1943, p. 163.

15. *Atlas istoric,* 1971

16. Petre P. Panaitescu, 1990, p. 10.

17. *Atlas istorico - geografic,* 1996, p. 35

18. Petre P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 34.

19. Idem, p.49.

20. Ibidem..

21. Idem, p. 60.

22. Emanoil Bucuta, (1923) .. considera ca olteni din Mehedinti si Dolj, dar si oieri din Transilvania au plecat din Romania, stabilindu-se in tinutul Timocului. Aceasta migrare in masa s-a produs in trei valuri: primul a inceput pe la 1800 si a luat sfarsit in jurul anului 1831. In aceasta perioada, Pasvant Oglu, considerat mult timp ca descalecator al tuturor romanilor din aceasta regiune, a dat o lege sa se dea loc de plug si de padure oricui se va statornici pe el. Vestea s-a raspandit cu viteza luminii si astfel romanii au venit in Bulgaria ca la stupul cu miere. Al doilea val a avut loc dupa 1831, cand romanii din nordul Dunarii au fugit din cauza efectelor Regulamentului Organic. Cacracterul etnografic l-a dat acest al doilea val. In sfarsit al treilea val, mai slab si mai razlet reprezentat a inceput dupa 1900. Nici literatura bulgara nu se lasa mai prejos. Ninko Zaycov (1995, p. 51) crede ca romanii nord-dunareni au aparut in peisajul sud-dunarean, in perioada 1718-1739, in timpul ocupatiei austriece asupra acestor teritorii. Desigur, exemple ar mai putea fi date, dar ne oprim aici, din lipsa de spatiu

23. Silviu Dragomir, 1924, p.51.

24. Nicolae Serban Tanasoca, *op. cit.,* p. 20.

25. N.A.Constantinescu, *op.cit.*, p. 8.

26. Horia Ursu, 1943, p. 44

27. N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 8.

28. Calin Felezeu, Ion Lumperdean, *op. cit.,* p. 40.

29. Florin Constantiniu, *op. cit.,* p. 60- 61.

30. P.P.Panaitescu, *op. cit.,* p. 63.

31. N.A. Constantinescu, 1941, p. 64.

32. Idem, p. 65.

33. Horia Ursu, 1943, p. 45.

34. P.P. Panaitescu, *op. cit.,* p. 52 - 53.

35. Dusanka Bojonici Lucaci, 1975

36. Elena Grazdanova, 1989, p. 166 - 171.

37. D.M. Truia, 1935, p. 16.

38. Florea Florescu, 1937, p. 234, nota 11.

39. C. Lungulescu, 1935, p.7.

40. Adina Berciu Draghicescu, *op. cit.,* p. 26

41. Stefan Valcu, 1998, p. 103.

42. Florea Bobu Florescu, 1941.

43. Maxim Mladenov, 1995, p. 27.

44. Marin Popescu Spineni, 1941, p. 40-41, unde este amintit G. Weigand si statistica intocmita de acesta, statistica reprodusa partial si de Petre Ramneantu, 1941, p. 59.

45. Leon Boga, 1913.

46. Datele au fost luate din adresa nr. 891, trimisa in 1940 Ministrului Afacerilor Straine, Grigore Gafencu, aflata in Arhiva Ministerului de Externe Roman.

47. Ibidem.

48. Marin Popescu Spineni, *op. cit.*, p. 19 - 20

49. Emanoil Bucuta, *op. cit.*p. 52.

50. Marin Popescu Spineni, *op. cit*, p. 36.

51. Sub. Navenca Marinova, nascuta 1926, Varfu, culegere facuta in 1998, nr. inv.34 389.

52. Sub. Keizer Ivanov Meitov, nascut 1929, in Balei, culegere facuta in 1998, nr. inv. 34 392.

53. Sub. Liubel Rusalinov (a lui Naghiu), nascut 1937; Filip Petrov Stoicov, nascut 1912; Gheorghe Gosa (a lui Florea al Tareanului), nascut 1940 in Topolovatul din Deal, culegere facuta in 1994, nr. inv. 34 399.

54. Sub. Tudorca Petrova Ionova, nascuta 1937 in Tianut, culegere facuta in 1994, nr. inv. 34 403.

55. Monica Budis, 1998.

56. Idem, p. 9.

57. Idem, p. 10.

58. Sub. Mladen Ianev, nascut 1920, Gumatarti, culegere facuta in 1995, nr. inv. 34 416.

59. Sub. Ivan Nicolov Stefanov, nascut 1921 in Cutova, culegere facuta in 1999, nr. inv. 34 .496.

60. Sub. Gheorghe Petrov Atanasov, nascut 1920 in Cosava, culegere facuta in 1994, nr. inv. 34 .397.

61. Sub. Navenca Marinova, nascuta 1926, Varfu, culegere facuta in 1998, nr. inv. 34.388.

62. Monica Budis, 1998, p. 104.

63. Sub. Maria Florova Juvetova, nascuta in Antimovo, in Cumbair din 1933, culegere facuta in 1994, caseta audio, inv. 682.

64. Monica Budis, 1998, p. 130

65. Idem, p. 132-133.

66. James George Frazer, 1980, vol. V, p. 6, citandu-l pe John Mitchell Kemble, *The Saxons in Englad,*
1876.

N.B. Inf. = informatie, informator

□□□□□□□ ***Sub= subiect***

□□□□□□□ ***Informator, nđiune stiintifica consacrata in literatura de specialitate, care nu are nici o conotatie politica sau de alta natura– persoana care ne-a furnizat datele solicitate. Ne asumam responsabilitatea folosirii in paralel, a celor doi termeni, chiar daca aria lor semantica nu se suprapune perfect.***

[9] , comunitatea este definita astfel: "faptul de a fi comun mai multor lucruri sau fiinte; posesiune in comun; grup de oameni cu interese, credinte sau norme de viata comune; totalitatea locuitorilor unei localitati, ai unei tari", format din "comun + suf. itate, dupa fr. Communauté, cf. lat.communitas, alias it.comunita". [7] . Desi are numai 66 de pagini (format

mic), sinteza facuta de cei doi autori este deosebit de documentata si cuprinzatoare, punand pe tapet o serie de probleme interesante, referitoare la: valahii din nordul Peninsulei Balcanice, la reperele istoriografice si istorice, la originile si caracterul etnic al valahilor: numele de valah, limba valahilor, viata si formele de organizare ale valahilor, structurile sociale, ocupatiile si activitatile economice; organizarea militara si bisericeasca; al doilea principat bulgar si rolul istoric al valahilor; valahii din Bulgaria, relatiile intre valahi si bulgari in evul mediu; autonomia valahilor in Imperiul otoman in secolele al XVI-lea-al XIX-lea: regimul privilegiilor militare, regimul fiscal, posesiunea pamantului, libertatea de organizare a valahilor. Autorii analizeaza istoria valahilor nord-balcanici in epoca moderna si contemporana si contributia romanilor la eliberarea popoarelor din Balcani, aducandu-si demersul pana in deceniul al X-lea al acestui secol (anii '90). Ei conchid ca "istoria valahilor nord-balcanici este inca o istorie insuficient explorata, o istorie care pune probleme si care are <pete albe>, o istorie care este contestata, cu sau fara motiv, o istorie care asteapta elucidarile cercetatorilor. In aceasta schita istorica am vrut sa surprindem cele mai importante momente ale acestor schimbari si unele intervale istorice mai putin cunoscute. Ne-am propus sa antrenam alti colegi de breasla pentru a cerceta istoria acestor demni continuatori ai romanitatii orientale. Urmand calea care duce spre o Europa unita si intotdeauna atasata valorilor sale perene, se uita adesea sa fie amintite acele valori pe care popoarele din spatiul sud-est european le-au mentinut si conservat pe batranul nostru continent, din antichitate pana in zilele noastre."
[8]